

FORMAL EDUCATIONAL PRACTICES TO CONTROL KNOWLEDGE OF LOCAL WISDOM

Montana Pipatpen^{1*}

Abstract

This research article is part of a study entitled “Formal education: Meaning and identity construction of local wisdom. The objectives of this article were to analyze: 1) ideology of formal education; 2) actual practices of non-formal education and informal education as extension education of formal education; and 3) inclusion of local wisdom in formal education. Discourses collected from related literature, research reports, experiences of formal education practitioners, and data collected through in-depth interviews with people in the community were analyzed.

The study found that the process of creating meanings and importance of education is controlled by the country’s modernization policy according to capitalist ideology. The fact that the actual educational practices have constructed spaces of non-formal and informal education as extension education under formal education reflects the power of education in the form of rules and regulations that control the existence of other types of education as secondary to formal education, and can have value only after being compared with formal education whereas local wisdom included in the curriculum is reduced to learning the forms of wisdom products. Therefore, formal education has power to control other types of knowledge and education.

Keywords: Formal educational practices, Local wisdom

---

^{1*} Assistant Professor, Department of Curriculum and Instruction, Faculty of Education, Thaksin University

* Corresponding Author Tel. 074-322-521 E-mail: maymonta@gmail.com

ปฏิบัติการของการศึกษาในระบบโรงเรียน เพื่อการกำกับความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น

มณฑนา พิพัฒน์เพ็ญ^{1*}

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่องการศึกษาในระบบโรงเรียน : ปฏิบัติการสร้างความหมายและอัตลักษณ์ให้กับภูมิปัญญาของชุมชน มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) วิเคราะห์อุดมการณ์ของการศึกษาในระบบโรงเรียน 2) วิเคราะห์ภาคปฏิบัติการจริงของการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัยในฐานะภาคขยายของการศึกษาในระบบโรงเรียน และ 3) เพื่อวิเคราะห์การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่หลักสูตรการศึกษาในระบบโรงเรียน โดยอาศัยการวิเคราะห์หาทฤษฎี ซึ่งเอกสาร งานวิจัย ประสบการณ์จริงของผู้ปฏิบัติงานในระบบการศึกษา และคนในชุมชนที่ได้จากการสัมภาษณ์ระดับลึกเป็นตัวบทสำหรับการวิเคราะห์

ผลการวิจัยพบว่า กระบวนการสร้างความหมายและความสำคัญให้กับการศึกษาได้ถูกกำกับด้วยนโยบายของการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยตามอุดมการณ์ทุนนิยม และด้วยภาคปฏิบัติการจริงของการศึกษาที่ได้สร้างพื้นที่ของการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัยในฐานะภาคขยายที่ขึ้นตรงต่อการศึกษาในระบบโรงเรียน สะท้อนถึงอำนาจของการศึกษาในรูปของระเบียบ กฎเกณฑ์ที่ควบคุมการศึกษาแบบแผนอื่นๆให้ดำรงอยู่ในฐานะของการศึกษาระดับรอง ที่จะมีคุณค่าก็ต่อเมื่อต้องเทียบเคียงกับการศึกษาของโรงเรียนก่อน ขณะที่ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ถูกผนวกอยู่ในหลักสูตรก็ถูกลดทอนให้เรียนรู้ในแบบแผนผลผลิตของภูมิปัญญา โดยนัยนี้การศึกษาในระบบโรงเรียนจึงมีอำนาจในการกำกับความรู้และการศึกษาในแบบแผนอื่นอย่างชอบธรรม

คำสำคัญ: ปฏิบัติการของการศึกษาในระบบโรงเรียน ภูมิปัญญาท้องถิ่น

^{1*} ผู้ช่วยศาสตราจารย์ สาขาวิชาหลักสูตรและการสอน คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ

* ผู้นิพนธ์ประสานงาน โทร. 074-322-521 อีเมลล์: maymonta@gmail.com

บทนำ

ปัญหาของระบบการศึกษาได้ถูกอธิบายในระดับอุดมการณ์ที่มองว่าการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยได้รับการยอมรับให้เป็นเป้าหมายหลักของการพัฒนาประเทศเมื่อเป็นเช่นนี้ระบบการศึกษาจึงถูกกำหนดให้เป็นเครื่องมือสำหรับการพัฒนาประเทศให้เป็นประเทศอุตสาหกรรม อุดมการณ์ของการพัฒนาประเทศนี้มีผลต่อเป้าหมายของการจัดการศึกษาที่ให้ความสำคัญต่อการพัฒนาระบบเศรษฐกิจ และได้ละเลยต่อการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นในชุมชน ซึ่งมีเป้าหมายเพื่อการดำรงชีวิต อุดมการณ์ของการศึกษายังได้กำกับให้กระบวนการจัดการศึกษาและการถ่ายทอดความรู้ให้อยู่ในการกำกับดูแลของโรงเรียนซึ่งสังคมสมัยใหม่จำแนกให้ทำหน้าที่เฉพาะในการถ่ายทอดความรู้ ขณะเดียวกันความรู้ที่ถ่ายทอดให้แก่ผู้เรียนจัดอยู่ในแบบแผนของหลักสูตร ซึ่งเป็นพื้นที่ที่ถูกเลือกสรรเฉพาะความรู้ที่มีความจำเป็นและเอื้อประโยชน์ต่อการทำงานในภาคธุรกิจสมัยใหม่ตามเป้าหมายของการศึกษา การศึกษาในลักษณะดังกล่าวนี้จึงเป็นการศึกษาที่มีได้สอดคล้องกับวิถีการดำรงชีวิตของผู้เรียนและเป็นการศึกษาที่แยกเป้าหมายการเรียนรู้ของผู้เรียนซึ่งเป็นเป้าหมายการเรียนรู้เพื่อการดำรงชีวิตและตัวผู้ศึกษาออกจากกัน การศึกษานี้จึงมีอำนาจพาผู้เรียนให้เป็นผู้สร้างสรรค์ความรู้ ปรับเปลี่ยนความรู้ให้สอดคล้องกับวิถีการดำเนินชีวิตเพื่อนำไปสู่การพึ่งตนเองทางความรู้ได้

การวิพากษ์และชี้ให้เห็นถึงปัญหาของการศึกษาได้นำไปสู่การพิจารณา ทบทวนของนักคิดและนักวิชาการในสังคมไทย อันนำไปสู่

การเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับระบบความคิดทัศนคติของการศึกษาและกระบวนการจัดการศึกษาที่ให้ความสำคัญกับภูมิปัญญาอันเป็นความรู้ที่ชุมชนสร้างขึ้น ตลอดจนการให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษา ดังปรากฏในระเบียบ กฎเกณฑ์ในระดับนโยบายและระดับปฏิบัติ ได้แก่ นโยบายในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2545 แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติฉบับที่ 8 (พ.ศ.2540-2544) แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2549) หลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ.2533) และ หลักสูตร การศึกษา ขั้น พื้นฐาน พุทธศักราช 2544 ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงของแนวทางการจัดการศึกษาในเชิงนโยบายสองประการ ดังต่อไปนี้

ประการแรก การเปลี่ยนแปลงระบบความคิดและทัศนคติของการศึกษา ได้แก่ การกำหนดนิยามความหมายใหม่ให้กับการศึกษา โดยทำให้ภาพของการศึกษาที่ผูกติดกับระบบโรงเรียนและการอ่านออกเขียนได้เลือนหายไป โดยเปลี่ยนแปลงไปสู่มิติของการศึกษาสามลักษณะ คือ การศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย ความหมายของการศึกษาที่เกิดขึ้นจึงมีผลให้การศึกษาระบบโรงเรียนยังคงมีความสำคัญมากกว่าการศึกษาในแบบอื่น เนื่องจากมีการถ่ายทอดความรู้ตามแบบแผนของหลักสูตรเฉพาะ มีระยะเวลาของการเรียนและการ

สำเร็จการศึกษาที่แน่นอน สามารถวางแผนการเรียนในระดับสูงขึ้นได้

ประการที่สอง กระบวนการจัดการศึกษาที่ให้ความสำคัญกับภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งถูกอธิบายในแบบแผนของการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้าบรรจุในหลักสูตรของโรงเรียน ภายใต้อคติความคาดหวังที่จะนำพาผู้เรียนให้สามารถพึ่งตนเองทางความรู้ได้เนื่องจากภูมิปัญญาเป็นความรู้ที่เกิดขึ้นจากการที่คนมีความสัมพันธ์ในท้องถิ่นของตนเอง

ภายใต้อคติพื้นฐานนี้ นำไปสู่กระบวนการของการนำความรู้ที่มีอยู่ในชุมชนหรือภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่หลักสูตร ซึ่งถูกกำหนดเป็นนโยบายของการจัดการศึกษา และในทางปฏิบัติ มีการสร้างระบบความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาหลักสูตร การกำหนดแนวทางของการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นให้มีลักษณะเฉพาะและสร้างคำอธิบายให้เห็นว่าแนวคิดเกี่ยวกับหลักสูตรนี้มีความสัมพันธ์สอดคล้องกับวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ของคนในชุมชนและสามารถนำความรู้ ความคิดจากหลักสูตรไปใช้ในชีวิตจริงได้ [1-4] แนวคิดและแนวทางของการพัฒนาผู้เรียนให้พึ่งตนเองทางความรู้โดยการนำความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่แบบแผนของหลักสูตร เป็นกระบวนการของการจัดระเบียบภูมิปัญญาท้องถิ่นภายใต้อคติทัศนคติ กติกาและแบบแผนเชิงวิชาการของหลักสูตรที่วางอยู่บนอุดมการณ์ของความรู้แบบวิทยาศาสตร์ที่ยึดหลักเหตุผล ดังนั้นการเรียนรู้อย่างเป็นภูมิปัญญาของชุมชนจึงเป็นการเรียนสาระและผลผลิตของภูมิปัญญาซึ่งมีผลให้อุดมการณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีทัศนคติว่าสรรพสิ่งต่าง

ๆ ล้วนมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงอิงอาศัยซึ่งกันและกันในลักษณะของความเป็นองค์รวมต้องถูกสลายอัตลักษณ์ของการศึกษาในระบบโรงเรียนที่มีระเบียบ แนวปฏิบัติ และระบบความรู้เกี่ยวกับหลักสูตรเป็นตัวกำกับให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นอยู่ในขอบเขตและข้อกำหนดของระบบการศึกษา มีนัยถึงความความหมายของภูมิปัญญาต้องถูกปรับเปลี่ยนตามระเบียบกฎเกณฑ์ของความรู้วิชาการสมัยใหม่และท้ายที่สุดก็จะนำไปสู่ความคิดความเชื่อที่ว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นจะมีความสำคัญและคุณค่าก็ต่อเมื่อได้รับการยอมรับ อธิบายโดยระเบียบแบบแผนของการศึกษาในระบบโรงเรียน ด้วยการคลี่คลายต่อความซับซ้อนของการศึกษาในระบบโรงเรียนที่ได้จัดกระทำต่อภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยอาศัยแนวคิดวาทกรรมและแนวคิดเชิงวิพากษ์เพื่อให้เห็นความซับซ้อนของการศึกษา ความรู้วิชาการที่จัดกระทำต่อภูมิปัญญาท้องถิ่น อันจะนำไปสู่การเสนอมุมมอง ทัศนคติต่อการศึกษาที่มีความรอบคอบต่อนักการศึกษาและคนในสังคมเพื่อที่จะพิจารณา ทบทวน สร้างสรรค์แนวคิดและแนวปฏิบัติเกี่ยวกับการศึกษาเพื่อให้คนในสังคมพึ่งตนเองทางความรู้ได้อย่างแท้จริง

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อวิเคราะห์อุดมการณ์ของการศึกษาในระบบโรงเรียนที่กำกับภูมิปัญญาท้องถิ่น ในแบบแผนของการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัย ในฐานะภาคขยายของการศึกษาในระบบโรงเรียน และการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่หลักสูตรการศึกษาในระบบโรงเรียน

2. เพื่อวิเคราะห์ภาคปฏิบัติการจริงของการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัยในฐานะภาคขยายของการศึกษาในระบบโรงเรียน

3. เพื่อวิเคราะห์การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่หลักสูตรการศึกษาในระบบโรงเรียน

แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

อุดมการณ์ของการศึกษาระบบโรงเรียนที่กำกับภูมิปัญญาท้องถิ่น

การศึกษาแผนใหม่หรือการศึกษาอย่างเป็นทางการ ที่เกิดขึ้นตามแบบแผนของระบบโรงเรียนในสังคมไทย ได้ปรับเปลี่ยนแบบแผนศึกษาที่เกิดขึ้นภายในชุมชน โดยให้คนในชุมชนเป็นผู้สร้างความรู้จากการปฏิสัมพันธ์กับส่วนต่าง ๆ ของชุมชนไปสู่การศึกษาที่ดึงผู้เรียนออกจากสถานการณ์จริงของการดำรงชีวิต โดยชี้ให้เห็นอุดมการณ์ของการศึกษาระบบโรงเรียนที่กำกับอยู่เบื้องหลังของการศึกษานอกโรงเรียน และกำกับอยู่เบื้องหลังของการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่หลักสูตรการศึกษาในระบบโรงเรียน โดยอาศัยการ วิเคราะห์วาทกรรม (Discourse analysis) ซึ่งการศึกษาในระบบโรงเรียนในฐานะภาพสะท้อนอุดมการณ์ของการพัฒนาประเทศ ในด้านมิติของการศึกษาก็ได้ดำเนินการภายใต้ต้นนโยบายการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยบนฐานคิดอุดมการณ์ของการพัฒนาประเทศ ซึ่งมีนัยถึงการพัฒนาที่มุ่งเน้นความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ลักษณะสำคัญคือ เป็นการใช้ระบบโรงเรียนเพื่อผลิตกำลังคนตามความต้องการ

ของอุตสาหกรรมและธุรกิจ หลักสูตรเนื้อหาที่เรียนเน้นวิชาการ ความรู้ ทักษะ ทักษะคิดตลอดจนเทคโนโลยี มีผลให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นมิได้ถูกให้ความสำคัญโดยลูกหลานและคนในชุมชนและกำกับความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่นด้วยอุดมการณ์ของความรู้วิชาการที่มุ่งสนองต่อการพัฒนาระบบเศรษฐกิจอุตสาหกรรม โดยการสร้างระเบียบ กฎเกณฑ์ และความรู้ เพื่อให้สามารถควบคุมภูมิปัญญาท้องถิ่นได้

ภาคปฏิบัติจริงของวาทกรรมการศึกษาในระบบโรงเรียนในฐานะกระบวนการขยายขอบเขตของการศึกษาไปสู่การศึกษาแบบอื่น

การปฏิบัติจริงของการศึกษาระบบโรงเรียน ในรูปของการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย และการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่หลักสูตรการศึกษาในระบบโรงเรียน เป็นกระบวนการที่แสดงออกอย่างแยบยล จนกระทั่งมองไม่เห็นโยงโยนในอำนาจอันเป็นเทคโนโลยีสูงสุด (Technologies of power) ในการควบคุมภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีในชุมชน ภูมิปัญญาท้องถิ่นในระบบวิชาการของโรงเรียน และการดำรงชีวิตของชุมชนว่าด้วยแนวทางการขยายขอบเขตของการศึกษาให้มีความหมายกว้างขวางขึ้น ในรูปของการศึกษานอกระบบการศึกษาตามอัธยาศัย และการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่การศึกษาในระบบโรงเรียน

ภาคปฏิบัติจริงของวาทกรรมการศึกษาในระบบโรงเรียนในการขยายความหมายนิยามของการศึกษา

การนิยามความหมายของการศึกษาที่กว้างขวางกว่ามิติของความเป็นศาสตร์เฉพาะ

ทางที่ว่าด้วยการถ่ายทอดความรู้ โดย การศึกษาอธิบายไปถึงกระบวนการดำรงชีวิต ของคนในชุมชน ตลอดจนการส่งเสริมให้คนมี ความรู้ เพื่อการพัฒนาตนเอง และการ ดำรงชีวิตของคนในสังคมและชุมชน ดังนั้น การคลี่คลายให้เห็นถึงอำนาจที่ปรากฏใน ภาควิปฏิบัติการณ์ของวาทกรรมการศึกษาใน ระบบโรงเรียนในการขยายความหมายนิยาม ของการศึกษาจึงอาศัยการวิเคราะห์ กระบวนการสร้างความรู้ความจริงให้แก่ ความรู้ในแบบแผนการศึกษาอันกระบวนและ การศึกษาตามอรรถศาสตร์ และแถลงการณ์ของ ผู้เชี่ยวชาญด้านการศึกษากับการศึกษา นอกกระบวนและการศึกษาตามอรรถศาสตร์ โดย ผ่านการสร้างกระบวนการเรียนรู้ที่ดำเนินผ่าน วาทกรรมสามประการ คือ ระบบการให้ ความสำคัญกับวาทกรรมบางประเภท (System of exclusion) ระบบการควบคุม และจำกัดขอบเขตทางวาทกรรม (System for the control and delimitation of discourse) และหลักการกลั่นกรองและ ควบคุมตัวผู้พูด (rarefaction speaking subjects) [5] ซึ่งในสังคมยุคปัจจุบันต่าง ยอมรับและมองว่าการศึกษารูปแบบ จำเป็นต่อการดำรงชีวิตในสังคมยุคปัจจุบัน

ภาควิปฏิบัติการณ์จริงของวาทกรรม การศึกษาในระบบโรงเรียนในการนำภูมิ ปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่หลักสูตรการศึกษาใน ระบบโรงเรียน

การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่หลักสูตร การศึกษาในระบบโรงเรียน ถูกสร้างในรูปของ ระเบียบ กฎเกณฑ์ ซึ่งถูกกำกับ และรองรับ ด้วยสถาบันที่มีอำนาจในการจัดการศึกษา

นอกจากนี้รัฐและสถาบันการศึกษา ยังได้สร้าง กฎระเบียบเกี่ยวกับการนำภูมิปัญญาท้องถิ่น มาใช้ในการจัดการศึกษา และมีการวาง ระเบียบแบบแผนของหลักสูตรท้องถิ่น และ หลักสูตรสถานศึกษาเพื่อใช้เป็นแผนการใน การถ่ายทอดความรู้ในโรงเรียน โดยมี ลักษณะเฉพาะ 2 ลักษณะ คือ 1) ความรู้ที่ เป็นเนื้อหา สาระวิชา (Subject matter) เป็น ความรู้ที่ถูกสร้างให้เป็นความจริงที่มีอำนาจ เหนือความรู้ชุดอื่นๆ 2) ความรู้ในลักษณะของ ระเบียบ กฎเกณฑ์ (Disciplines) เป็นความรู้ ในระบบการศึกษาดำรงอยู่ในฐานะของ ระเบียบ กฎเกณฑ์ของการศึกษาที่มีอำนาจใน การสอดส่อง ดูแลให้บุคคลในสังคมยอมรับต่อ ระเบียบ นอกจากนี้ยังมีระเบียบ กฎเกณฑ์ ของหลักสูตร มีลักษณะเป็นกลไกที่ทำให้ การศึกษามีอำนาจ และถูกยอมรับในฐานะ ความจริงของสังคม [6] นอกจากนี้การ แถลงการณ์ของผู้เชี่ยวชาญในลักษณะของการ เผยแพร่วาทกรรมการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้า มาสู่หลักสูตรการศึกษาในระบบโรงเรียนใน รูปลักษณะของความรู้สำเร็จรูป ซึ่งหมายถึงการ นำแนวคิดมาปฏิบัติ เพื่อควบคุมกำหนดสภาพ การปฏิบัติให้อยู่ในแบบแผนเดียวกัน

ความหมายและอัตลักษณ์ของภูมิ ปัญญาท้องถิ่นที่ถูกกำกับโดยการศึกษาใน ระบบโรงเรียน

อัตลักษณ์ (Identity) ตามแนว วาทกรรม เป็นเรื่องของการสร้างกฎเกณฑ์ ขึ้นมาเพื่อจัดระเบียบให้กับสิ่งที่วาทกรรมนั้น กำหนดขึ้น [7] ขณะเดียวกันอัตลักษณ์นี้ก็ทำ หน้าที่แสดงความเป็นอื่นของอัตลักษณ์ขึ้นมา พร้อมๆ กัน การศึกษาจึงถูกกำหนดมี

อัตลักษณ์ตัวตนขึ้นมา นอกจากนี้ยังเป็นการก่อรูปแนวทางการปฏิบัติทางสังคมที่เกิดขึ้นติดตามมากับค่านิยมที่ให้ไว้ และการศึกษายังได้สร้างความสำคัญและความโดดเด่นด้วยการช่วงชิงพื้นที่ในการกำหนดกรอบ ทิศทาง และความหมายให้กับการเรียนรู้แบบอื่นๆ ในสังคมภายใต้พื้นที่ของการศึกษาที่เรียกว่า การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย รวมถึงการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่หลักสูตรการศึกษาในระบบโรงเรียน เสมือนหนึ่งว่าการศึกษาให้ความสำคัญต่อทักษะ ความรู้ และการศึกษาแบบแผนอื่น ๆ ที่มีอยู่อย่างหลากหลายในสังคม โดยการทำให้ความรู้ของคนในชุมชน วิธีการดำรงชีวิตของคนในชุมชนถูกทำให้มีคุณค่าภายใต้วิถีคิด และกรอบกฎเกณฑ์ของการศึกษาในระบบโรงเรียน ดังนั้นความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น กระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นภายในชุมชน จึงถูกดึงเข้ามาสู่พื้นที่ของการศึกษาเพื่อเป็นส่วนประกอบที่ทำให้การศึกษาเป็นเรื่องที่สำคัญและได้รับการยอมรับในสังคม หากแต่ด้วยภาคปฏิบัติของการศึกษาในระบบโรงเรียนเช่นนี้ มีผลต่อความหมายและอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่น ตลอดจนวิถีการดำรงชีวิตของคนในชุมชนที่จะต้องถูกปรับเปลี่ยนไปตามกรอบกฎเกณฑ์ กติกาที่การศึกษาในระบบโรงเรียนเป็นผู้กำหนด อันเป็นการสูญเสียอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ความหมายและอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นภายใต้แบบแผนของการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย

ความหมายของการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยมิได้ปรากฏเป็นรูปธรรมในลักษณะของการแบ่งแยกคู่ตรงข้าม ซึ่งเป็นความซับซ้อนของวาทกรรม หากแต่พิจารณาถึงความซับซ้อนของความรู้สมัยนี้ จะทำให้มองเห็นถึงกระบวนการทางอำนาจที่มีความซับซ้อนในการแสดงภาพเชิงรูปธรรมของการเปิดกว้างในนิยามความหมายของการศึกษา กล่าวคือ ความรู้ความจริงในยุคสมัยนี้มีได้เป็นเพียงความรู้ความจริงที่วางอยู่บนหลักการขอเหตุผลแบบวิทยาศาสตร์เท่านั้น แต่เป็นความรู้ความจริงที่ถูกจัดระเบียบโดยอุดมการณ์ทุนนิยมที่ให้ความสำคัญต่อความรู้ความจริงทั่วไปและการใช้ประโยชน์ในมิติเศรษฐกิจ อุตสาหกรรมจะได้รับการยอมรับว่าเป็นความรู้ความจริงที่มีคุณค่า ด้วยแนวคิดนี้จึงมองความรู้ข้างต้นว่าการศึกษาภายในระบบกำหนดให้ผู้เรียนได้รับความรู้วิชาการที่มีประโยชน์ต่อการเป็นแรงงานในสถานประกอบการ เศรษฐกิจ อุตสาหกรรมด้วยเหตุผลดังกล่าวอธิบายถึงความสำคัญที่เหนือกว่าการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ซึ่งหมายความว่า การศึกษาทั้งสองรูปแบบ จะมีความหมายและความสำคัญก็ต่อเมื่อสามารถนำความรู้ไปเทียบเคียงกับการศึกษาในระบบโรงเรียนได้ ทำให้การนิยามความหมายของการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยเป็นกระบวนการที่กำกับให้ภูมิปัญญาท้องถิ่น และคนในชุมชนต้องสยบยอมต่อแนวคิดของความรู้ และการศึกษาในระบบโรงเรียน และพร้อมที่จะปฏิบัติตามระเบียบแบบแผนที่การศึกษาในระบบโรงเรียนเป็นผู้กำหนด

ความหมายและอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นภายใต้แบบแผนการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้าสู่หลักสูตรการศึกษาในระบบโรงเรียน

การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้าสู่หลักสูตรการศึกษาในระบบโรงเรียนเป็นความพยายามที่จะแสดงให้เห็นภาพของการเปิดพื้นที่ให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาเป็นส่วนหนึ่ง และความรู้ตามแบบแผนหลักสูตรภายใต้กระบวนการของความรู้วิชาการสมัยใหม่โดยถูกกำกับโดยความรู้ตามแบบของการศึกษาในระบบโรงเรียน ซึ่งมีระเบียบ กฎเกณฑ์เป็นการเฉพาะและถือเป็นความรู้วิชาการสมัยใหม่ ดำเนินไปอย่างสอดคล้องกับอุดมการณ์ของการพัฒนาระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรมของประเทศ ถือเป็นความรู้ที่สามารถไปใช้ประโยชน์ได้ในวงกว้าง มีแหล่งผลิตความรู้ที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะ เมื่อเป็นเช่นนี้จึงทำให้ปฏิบัติการของการศึกษาได้แพร่ขยายไปสู่วิถีชีวิตของคนแทบทุกมิติ และการที่ความรู้วิชาการตามแบบแผนของการศึกษาในระบบโรงเรียนถูกมองว่ามีความสำคัญ ดังนั้นความรู้วิชาการจึงถูกจัดให้อยู่ในลำดับชั้นของความรู้ชั้นสูง (Higher level) ขณะที่ความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นความรู้ที่มีได้มีเป้าหมายเพื่อการพัฒนาาระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรมของประเทศ หากแต่เป็นความรู้ที่เกิดขึ้นภายในชุมชน การศึกษาในระบบโรงเรียนจึงรับรู้ต่อความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่นในฐานะของความรู้ที่ไม่มีประโยชน์และมีคุณค่าในระดับต่ำ (Lower level) [8] ทำให้ความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่นถูกจำกัดขอบเขตตามข้อกำหนดของแนวทางการจัดระเบียบความรู้

ในรูปของหลักสูตร แสดงให้เห็นถึงนัยที่ความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่นต้องมาผูกติดและขึ้นอยู่กับความรู้ตามแบบแผนการศึกษาระบบโรงเรียน ซึ่งเป็นการสลายเขตแดนหรือเส้นแบ่งของความรู้สองชุด คือ ความรู้แบบการศึกษาในระบบโรงเรียนและความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่นเกิดจากกระบวนการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้าสู่หลักสูตรการศึกษาในระบบโรงเรียน [9] ด้วยการกำหนดให้มีระเบียบ กฎเกณฑ์ และความรู้ที่ถูกสร้างขึ้นให้มีความถูกต้องชอบธรรมในรูปของกฎหมายทั้งระดับนโยบายและระดับปฏิบัติการ กฎเกณฑ์เหล่านี้ถูกแสดงผ่านสถาบัน แดงการณผู้เชี่ยวชาญ กิจกรรมต่าง ๆ ระบบของกฎเกณฑ์เหล่านี้ให้ความสำคัญเพียงสาระหรือผลผลิตของภูมิปัญญาท้องถิ่น ดังนั้นอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งเป็นที่ถูกพัฒนา สร้างสรรค์อย่างมีเป้าหมาย มีกระบวนการปรับเปลี่ยนความรู้ให้เหมาะสมกับบริบทความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ของสังคม จึงค่อย ๆ เลือนหายไปจากชุมชน

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้จะชี้ให้เห็นความซับซ้อนของการขยายขอบเขตความหมายของการศึกษารูปของการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ตลอดจนการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้าสู่หลักสูตรการศึกษาในระบบโรงเรียน ด้วยแนวทางดังกล่าวนี้ รัฐได้อธิบายให้เห็นว่าจะช่วยให้คนในชุมชนและสังคมตระหนักถึงศักยภาพ ความรู้ ความสามารถของตนเองและมีการปรับเปลี่ยนสร้างสรรค์ความรู้อย่างสอดคล้องกับสภาพการเปลี่ยนแปลงของสังคมและสรรพสิ่ง

เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้ จากประเด็นที่เป็นที่คาดหวังของรัฐในฐานะที่เป็นผู้กำหนดนโยบายและแนวทางการดำเนินการ จึงชี้ให้เห็นว่าแท้จริงแล้วการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ตลอดจนการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่หลักสูตรการศึกษาในระบบโรงเรียนมีอุดมการณ์อย่างไร ภาคปฏิบัติของวาทกรรมที่ถูกจัดกระทำในแบบแผนของการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย รวมถึงการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่หลักสูตรการศึกษาในระบบโรงเรียนเป็นอย่างไร

1. การวิเคราะห์อุดมการณ์ของการศึกษาในระบบโรงเรียนที่กำกับภูมิปัญญาท้องถิ่น มีเป้าหมายเพื่อศึกษาอุดมการณ์ของการศึกษาในระบบโรงเรียนว่า เป็นอย่างไร และอุดมการณ์ของการศึกษาในระบบโรงเรียนได้กำกับต่อภูมิปัญญาท้องถิ่นในแบบแผนของการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย รวมถึงแบบแผนการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่หลักสูตรการศึกษาในระบบโรงเรียนอย่างไร การวิเคราะห์ในส่วนนี้อาศัยการวิเคราะห์ตัวบทที่กล่าวถึง การศึกษาในแผนการพัฒนาระบบเศรษฐกิจ และอุตสาหกรรมของประเทศ ทั้งนี้เพื่อให้มองเห็นอุดมการณ์ที่อยู่เบื้องหลังของการศึกษาในลักษณะของการส่งผ่านอุดมการณ์ไปยังสมาชิกของสังคมในแบบแผนของการขยายขอบเขต นิยามความหมายการศึกษาในรูปของการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย และในแบบแผนการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่หลักสูตรการศึกษาในระบบโรงเรียน โดยศึกษาจากการกำหนดนโยบายของรัฐ การส่งผ่านนโยบาย

การศึกษามายังสถาบันการศึกษา แบบแผนและแนวปฏิบัติเกี่ยวกับการจัดการหลักสูตร การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน การประเมินผลผู้เรียนและแนวนโยบายการจัดการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่นและการดำรงชีวิตของคนในชุมชน

2. การวิเคราะห์ภาคปฏิบัติการของวาทกรรมการศึกษาในระบบโรงเรียนในฐานะกระบวนการกำกับภูมิปัญญาท้องถิ่น ถือเป็น การวิเคราะห์ภาคปฏิบัติการของวาทกรรมการศึกษาในระบบโรงเรียน ได้แก่ เป้าหมายของการจัดการศึกษา กระบวนการสร้างความจริง การทำหน้าที่หลักในการผลิตและเผยแพร่ความรู้ของระบบการศึกษาและการสร้างอัตลักษณ์ของผู้เรียนในฐานะของผู้มีการศึกษา การวิเคราะห์ในส่วนนี้เป็นการศึกษาจากโรงเรียนของชุมชน ซึ่งในการวิจัยนี้ได้เลือกโรงเรียนสามบ่อวิทยา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ศูนย์บริการการศึกษานอกโรงเรียนอำเภอระโนด สังกัดสำนักงานการศึกษานอกระบบและตามอัธยาศัย และชุมชนเป็นตัวแทนของปรากฏการณ์สำหรับการใช้โรงเรียนของชุมชนเป็นพื้นที่ในการศึกษาเพื่อศึกษาประสบการณ์การทำงานของโรงเรียนที่ได้สร้างผู้มีการศึกษา ซึ่งมีความแตกต่างจากผู้รู้ในชุมชนและได้ส่งต่อผู้เรียนจากโรงเรียนให้เข้าสู่การศึกษานอกระบบ การใช้ศูนย์บริการการศึกษานอกโรงเรียนเป็นพื้นที่ในการศึกษาเพื่อชี้ให้เห็นถึงกระบวนการของการศึกษาที่ถูกเรียกว่า การศึกษานอกระบบที่ได้จัดกระทำต่อผู้เรียนและความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ส่วนการใช้ชุมชนเป็นพื้นที่ใน

การศึกษาเพื่อให้เห็นถึงกระบวนการทางอำนาจของการศึกษาในระบบโรงเรียนที่ได้เข้ามาจัดกระทำกับภูมิปัญญาท้องถิ่นและแบบแผนการดำรงชีวิตของชุมชน ซึ่งผู้ให้ข้อมูลหลัก ได้แก่ ผู้บริหารโรงเรียน ครูผู้สอนทั้งที่ปฏิบัติการในโรงเรียนและศูนย์บริการการศึกษานอกโรงเรียน ผู้เรียนที่เรียนในระบบโรงเรียนและการศึกษานอกระบบ รวมถึงผู้รู้ในชุมชน การรวบรวมข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลหลัก ผู้วิจัยใช้การสัมภาษณ์ระดับลึก โดยมีแนวคำถามเพื่อการเข้าถึงข้อมูลที่ต้องการศึกษา

การศึกษาข้อมูลจากพื้นที่ชุมชนโรงเรียนและองค์กรการศึกษาภายนอกดังกล่าว เป็นการศึกษาค้นคว้าให้เห็นถึงผลของการดำเนินงานการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย รวมถึงการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่หลักสูตรของการศึกษาในระบบโรงเรียนที่มีความหมายและอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่น นอกจากนี้ การทำความเข้าใจกับปรากฏการณ์ดังกล่าวยังต้องอาศัยการเชื่อมโยงเข้ากับข้อมูลในระดับนโยบายของการจัดการศึกษาที่กำหนดให้มีการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย รวมถึงการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่การศึกษาในระบบโรงเรียน ซึ่งปรากฏในรูปแบบของเอกสารที่เป็นแนวนโยบาย เอกสารในระดับปฏิบัติการในพื้นที่ หลักสูตรท้องถิ่น หลักสูตรสถานศึกษา นอกจากข้อมูลจากเอกสารแล้ว จะต้องอาศัยข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลหลักที่มีข้อมูลจากการปฏิบัติโดยตรง ได้แก่ ผู้บริหารโรงเรียน ครูผู้สอน นักเรียน ผู้ปฏิบัติงานในศูนย์บริการการศึกษานอก

โรงเรียน ผู้เรียนในหลักสูตรการศึกษานอกระบบโรงเรียน ครูภูมิปัญญาหรือปราชญ์ชาวบ้าน รวมถึงคนในชุมชน ในการรวบรวมตัวบทได้สนทนากับคนในชุมชน รวมทั้งสิ้น 32 คน

ผลการวิจัย

การเกิดขึ้นของความรู้ที่คนในชุมชนเป็นผู้สร้างการพัฒนาขึ้นจากการสร้างความสัมพันธ์กับส่วนต่าง ๆ ของชุมชน และเมื่อการดำรงชีวิตถูกกำหนดให้เป็นฐานคิดหรืออุดมการณ์หลักของชุมชนถือเป็นอุดมการณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงมีการสร้างภูมิปัญญาเพื่อเป็นกลไกสำหรับการบรรลุต่ออุดมการณ์ ซึ่งอุดมการณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ให้ความสำคัญกับการดำรงชีวิตร่วมกับธรรมชาติ การดำรงชีวิตที่ผูกโยงกับสิ่งเหนือธรรมชาติ และการดำรงชีวิตร่วมมือกันของคนในชุมชน ซึ่งการดำรงชีวิตร่วมกับธรรมชาติมีรากฐานความคิดที่มีได้แยกคนออกจากธรรมชาติ และมองธรรมชาติอยู่ในฐานะของผู้ให้ขณะที่คนในชุมชนเป็นผู้รับ ในการดำรงชีวิตที่ผูกโยงกับสิ่งเหนือธรรมชาติ มีความคิด ความเชื่อพื้นฐานเกี่ยวกับสรรพสิ่งที่มิอาจสัมผัสได้อย่างเป็นรูปธรรม ซึ่งมีผลต่อการจำกัดขอบเขต พฤติกรรมการปฏิบัติของคนในชุมชนให้อยู่บนฐานของความเป็นผู้มีคุณธรรมและจริยธรรม และการดำรงชีวิตร่วมมือกันของคนในชุมชนมีการพึ่งพาอาศัยกันในการทำมาหากินและการทำกิจกรรมต่างๆ เพื่อการดำรงชีวิต ในวิถีการดำรงชีวิตของคนในชุมชนที่มีความสัมพันธ์กับธรรมชาติ สิ่งเหนือธรรมชาติและช่วยเหลือร่วมมือ

ของคนในชุมชน ได้ถูกผู้กร้อยผสานก็เป็นชุด ความเชื่อของชุมชนหรืออุดมการณ์ในการ ดำรงชีวิตที่อาศัยระบบความรู้หรือภูมิปัญญา ของชุมชนเป็นกลไกในการขับเคลื่อนไปสู่ อุดมการณ์ดังกล่าว ระบบการศึกษาของ ประเทศไทยจัดเป็นการศึกษาที่ทำหน้าที่ผลิต กำลังคนที่มีความรู้ ความสามารถและมีทักษะ อย่างเพียงพอที่จะเข้าไปประกอบอาชีพใน ระบบเศรษฐกิจอุตสาหกรรม การศึกษาที่ทำ หน้าที่ผสานสอดคล้องไปกับการพัฒนา เศรษฐกิจเช่นนี้จึงแสดงนัยถึงการส่งผ่าน อุดมการณ์ทุนนิยมมายังการศึกษาได้อย่าง ตรงไปตรงมา ทศนคติของการศึกษาในระบบ โรงเรียนที่ผูกโยงกับการพัฒนา ระบบ เศรษฐกิจ อุตสาหกรรมของประเทศ มีผลให้ การเรียนรู้ที่เกิดขึ้นภายในโรงเรียนมีลักษณะ เฉพาะที่มีความแตกต่างจากการศึกษา กระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นในชุมชน โดย การศึกษาในระบบโรงเรียนมีลักษณะที่ สะท้อนให้เห็นถึงการเป็นพื้นที่ของการส่งผ่าน อุดมการณ์ของการพัฒนาประเทศไปสู่ความ ทนสมัยที่ให้ความสำคัญกับความเติบโตทาง เศรษฐกิจ ซึ่งทัศนะนี้มีได้ให้ความสำคัญกับวิถี การดำรงชีวิตของคนที่มีความเชื่อมโยงอิง อาศัยกับธรรมชาติ สิ่งเหนือธรรมชาติและการ มีความสัมพันธ์ของชุมชนแต่อย่างใด จึงเป็น ความชอบธรรมที่จะอธิบายได้ด้วยอุดมการณ์ ของการพัฒนาประเทศที่มีอิทธิพลต่อ อุดมการณ์ของการศึกษาในระบบโรงเรียน มี ผลให้การศึกษาในระบบโรงเรียนได้รับการ ยอมรับในฐานะของการเป็นระบบการศึกษา และความรู้อีกที่มีความสำคัญเหนือกว่า กระบวนการเรียนรู้และระบบความรู้แบบอื่นๆ

เมื่อการศึกษาในระบบโรงเรียนถูกสร้างขึ้น เพื่อเป็นเครื่องมือในการผลิตกำลังแรงงาน สำหรับประกอบอาชีพในระบบเศรษฐกิจแล้ว กระบวนการสร้างความสำคัญและการยอมรับ ต่อการศึกษาในระบบโรงเรียนจึงมี ความสำคัญ โดยการการศึกษาภายในระบบ โรงเรียนที่มีการจัดประเภทของความรู้ ผลิต ความรู้วิชาการสมัยใหม่ ซึ่งเป็นความรู้ เฉพาะที่แยกความรู้นี้ออกจากความรู้ที่ชุมชน สร้างขึ้น ซึ่งแสดงถึงอำนาจในการที่จะชี้ถึง ความถูกต้องของความรู้วิชาการ มีนัยถึง ปฏิบัติการในการสร้างขอบเขตของความรู้ วิชาการที่ประกอบไปด้วยกฎเกณฑ์ แบบแผน เฉพาะ ซึ่งแสดงให้เห็นและมีกระบวนการของ การจัดการให้ความสำคัญต่อรายวิชาในระดับ แตกต่างกันอย่างมีนัยถึงปฏิบัติการในการสร้าง ขอบเขตของความรู้วิชาการที่ประกอบไปด้วย กฎเกณฑ์ แบบแผนเฉพาะ ซึ่งแสดงให้เห็นถึง อำนาจในการที่จะชี้ถึงความถูกต้องของความรู้ วิชาการ ขณะที่ความรู้อื่น ๆ ที่ไม่เป็นไปตาม กฎเกณฑ์แบบแผนของความรู้วิชาการจะถูก กำหนดให้อยู่ภายนอกของการเป็นพื้นที่แห่ง ความรู้ จึงมีผลให้สาระความรู้แบบภูมิปัญญา ท้องถิ่นไม่สามารถใช้ประโยชน์เพื่อการ ประกอบอาชีพเฉพาะสาขาและไม่สามารถ อธิบายให้เห็นถึงคุณค่าในมิติของความรู้ วิชาการได้ จึงมีผลให้ผู้เรียนที่มาจากชุมชน ชนบทไม่สามารถต่อสู้ ฟันฝ่าการศึกษาต่อใน ระดับสูงได้ ทั้งยังมีการนำความรู้เฉพาะไป ถ่ายทอดในโรงเรียนแสดงให้เห็นถึงอำนาจใน การกำหนดขอบเขตหน้าที่ของผู้ที่มีส่วน เกี่ยวข้องกับความรู้ชุดนี้ ซึ่งครูจะเป็นผู้ทำ หน้าที่เผยแพร่กระจายความรู้สำเร็จรูปสู่

ผู้เรียนโดยตรง นอกจากนี้ครูยังมีอำนาจในการประเมินคุณค่าของผู้เรียน บทบาทหน้าที่ของครูเช่นนี้ได้รับการยอมรับจากระบบการศึกษา เนื่องจากครูถูกผลิตและกล่อมเกลมาจากสถาบันที่มีมาตรฐาน หากแต่เป็นผู้ที่ปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ที่ผู้มีอำนาจกำหนดเท่านั้น ทั้งยังกำหนดแนวทางปฏิบัติการสอนโดยผ่านแบบแผนที่กำหนดเป็นเอกสารหลักสูตรและครุศาสตร์ความสามารถของผู้เรียนด้วยเทคนิคเฉพาะทางวิชาการ เช่น การให้ผู้เรียนทำแบบฝึกหัด ข้อทดสอบ ทั้งนี้เพื่อการจัดประเภทของผู้เรียนเพื่อเข้ารับการศึกษาในระดับสูง รวมทั้งระบบความรู้ที่ครูถ่ายทอดไปยังผู้เรียนตลอดจนระบบการตัดสินคุณค่าของผู้เรียนย่อมที่จะได้รับการตรวจสอบจากผู้เชี่ยวชาญที่ระบบการศึกษา กำหนด อันมีนัยถึงการสร้างความชอบธรรมแก่ความรู้วิชาการและการปฏิบัติหน้าที่ของครูในฐานะของครูผู้ทำหน้าที่ได้อย่างถูกต้อง ในขณะเดียวกันก็เป็นการตอกย้ำให้เห็นถึงคุณค่าของความรู้วิชาการ ซึ่งควบคุมตรวจสอบความรู้ที่กำหนดให้เป็นหน้าที่ของผู้เชี่ยวชาญที่ระบบการศึกษา กำหนด อาจแสดงให้เห็นว่าแท้จริงแล้วครูมิได้เป็นผู้สร้างสรรค์พัฒนาองค์ความรู้แต่อย่างใด หากแต่มีหน้าที่แต่เพียงผู้ปฏิบัติตามระเบียบ แบบแผนของการศึกษา อันเป็นระบบความรู้เอื้ออำนวยประโยชน์ต่อการทำงานภายนอกชุมชนเท่านั้น เมื่อการศึกษาถูกมองในฐานะของเครื่องมือสำหรับการพัฒนาประเทศ ดังนั้นกระบวนการในการสร้างการยอมรับต่อการศึกษาในระบบโรงเรียนจึงเกิดขึ้นในลักษณะของการสร้างให้การศึกษาระบบโรงเรียนเป็นวาทกรรมหลัก

ของสังคม จึงได้จัดการดำเนินการสร้างความสำคัญให้แก่ความรู้วิชาการในโรงเรียน การกำหนดให้โรงเรียนดำรงอยู่ในฐานะของพื้นที่พิเศษในการถ่ายทอดความรู้ และการสร้างอัตลักษณ์ของผู้มีการศึกษา จึงเป็นความรู้ที่มีเป้าหมายเฉพาะถูกกำหนดให้อยู่ในลักษณะของหลักสูตรที่มีการจัดการเรียนการสอนเป็นรายวิชา กำหนดเวลาเรียนและสถานที่ ขณะที่ผู้เรียนถูกกำหนดให้เป็นผู้รอรับความรู้ อันเป็นกระบวนการแยกผู้เรียนออกจากเป้าหมาย ความรู้และวิถีชีวิตจริง และปราศจากการมีอิสระทางความคิด ความรู้เช่นนี้จึงมีอาจรับใช้ชีวิตจริงของผู้เรียนได้ ทำให้เกิดวิกฤติการณ์ทางการศึกษา ซึ่งก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและทบทวนต่อการศึกษา ที่มีการหยีบยกและให้ความสำคัญแก่ภูมิปัญญาท้องถิ่น การขยายขอบเขตต่อการศึกษาที่ครอบคลุมถึงวิถีการดำรงชีวิตของคนชุมชน การเปิดโอกาสให้เกิดการเรียนรู้ได้ในพื้นที่ ๆ อื่น ๆ ที่อยู่นอกเหนือจากพื้นที่ของการศึกษาในระบบโรงเรียน รวมถึงการนำสาระผลผลิตของภูมิปัญญาท้องถิ่นมาสอนในโรงเรียน ภายใต้พื้นที่ของหลักสูตรท้องถิ่น หลักสูตรสถานศึกษา ซึ่งมีการขยายขอบเขตของนิยามการศึกษา และการนำสาระภูมิปัญญาท้องถิ่นมาสอนตามแบบแผนของการศึกษาในระบบโรงเรียน เป็นกระบวนการกำกับความรู้และวิถีการดำรงชีวิตของคนในชุมชน แนวทางการศึกษาที่ให้ความสำคัญกับภูมิปัญญาท้องถิ่นที่แสดงให้เห็นแบบแผนของการทำให้การศึกษามีความกว้างขวางครอบคลุมถึงการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย รวมถึงนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่

การศึกษาในระบบโรงเรียน ซึ่งแสดงให้เห็นถึงเป้าหมายที่เด่นชัดของการสอนสาระผลผลิตของภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนนามการศึกษา นอกระบบและตามอัธยาศัย รวมถึงการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาสอนในโรงเรียนในแบบแผนของหลักสูตรท้องถิ่น และหลักสูตรสถานศึกษา ซึ่งทั้งสองแนวทางล้วนกระทำภายใต้การเป็นแบบแผนหนึ่งของความรู้วิชาการ ทว่าการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาจัดระเบียบและกระทำภายใต้การเป็นแบบแผนของความรู้วิชาการ บทบาทและหน้าที่ของการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษาจึงตกเป็นของโรงเรียน ซึ่งถูกมองว่าเป็นพื้นที่ที่มีความเชี่ยวชาญในด้านความรู้วิชาการเป็นอย่างดี ซึ่งการเรียนสาระและผลผลิตของภูมิปัญญาท้องถิ่นยังสะท้อนให้เห็นถึงการใช้ระเบียบกฎเกณฑ์ ของหลักสูตรเพื่อการกำกับต่อภูมิปัญญา ล้วนแสดงถึงการทำให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นจะต้องเข้ามาสู่แบบแผน กฎเกณฑ์ของความรู้วิชาการ และเป็นความรู้ที่ถูกตัดขาดจากวิถีชีวิตโดยรวมทั้งหมด การตัดขาดความรู้หรือภูมิปัญญาส่วนเสียที่ได้สัมผัสกับวิถีการดำรงชีวิต และการเรียนรู้ที่แยกผู้เรียนออกจากชีวิตจริงเช่นนี้ ก็ย่อมที่จะมีอานาพาให้ผู้เรียนมีความรัก ความผูกพันและปรารถนาชีวิตร่วมกับชุมชนได้ ทั้งนี้การเรียนสาระความรู้ของภูมิปัญญาท้องถิ่นภายใต้โครงการในหลักสูตรที่มุ่งเน้นภูมิปัญญาจะดำรงอยู่ในฐานะของความรู้ที่หยุดนิ่งพร้อมรอคอยให้การศึกษาเข้ามากระทำ มีผลให้สายสัมพันธ์ในการถ่ายทอดความรู้และการสร้างสรรค์นี้ถูกแปรเปลี่ยนไปสู่ความสัมพันธ์ระหว่างครู ซึ่งหมายถึงครูภูมิปัญญาและผู้เรียนทำให้ความรู้

ที่ถ่ายทอดก็อยู่ในรูปแบบแผนของหลักสูตรซึ่งมีความสามารถนำไปใช้ประโยชน์ในชีวิตจริงภายในชุมชนได้ จึงมีการปฏิรูปการศึกษาซึ่งเชื่อว่าจะทำให้คนในชุมชนและสังคมพึ่งพาตนเองได้อย่างแท้จริง แต่อย่างไรก็ตามนโยบายและยุทธศาสตร์ของการปฏิรูปการศึกษาที่ยังคงให้ความสำคัญกับความรู้วิชาการตามแบบแผนของการศึกษาในระบบโรงเรียน ซึ่งแม้จะมีการดำเนินงานเกี่ยวกับการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ซึ่งล้วนแล้วทำหน้าที่เพียงตอกย้ำให้เห็นถึงความสำคัญของการศึกษาตามอุดมการณ์ของการพัฒนาเศรษฐกิจ ดังนั้นการพิจารณาต่อเป้าหมายของการศึกษาว่าควรมีทิศทางอย่างไร จึงเป็นเรื่องที่มีความสำคัญ ซึ่งหมายถึงว่าการศึกษาคงจะทำหน้าที่เอื้อประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของคนในชุมชนและสังคม หรือการศึกษาควรจะทำหน้าที่สร้างกำลังแรงงานสำหรับพัฒนาระบบเศรษฐกิจและอุตสาหกรรมของประเทศ หากการศึกษามีเป้าหมายเพื่อสังคมและชุมชนแล้วคนในสังคมและชุมชนก็ย่อมจะมีส่วนร่วมในการกำหนดเป้าหมายของการดำรงชีวิต และในขณะเดียวกันความรู้ที่เกิดขึ้นก็เป็นหน้าที่ที่คนในชุมชนจะเป็นผู้ผลิต หรือสร้างเป้าหมายนั้นเพื่อให้ความเหมาะสมสอดคล้องกับวิถีการดำรงชีวิตของคนในชุมชนอย่างต่อเนื่องตลอดเวลา ในทางกลับกันหากการศึกษามีเป้าหมายเพื่อตอบสนองสิ่งอื่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการมุ่งไปสู่ความมั่งคั่งเติบโตในระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรมแล้ว ชุมชนก็อาจจะอยู่ในฐานะของการเป็นผู้ผลิตหรือสร้างความรู้ หากแต่ความรู้นี้จะผลิตหรือสร้างโดยผู้มี

ความรู้ ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้าน แม้ว่าการศึกษาจะได้ปรับเปลี่ยนแนวปฏิบัติและวิธีการมากมายเพื่อพัฒนาให้คนมีศักยภาพ และพึ่งตนเองทางความรู้ได้นั้น แสดงให้เห็นถึงการมีอยู่ของความจำเป็นในมิติการพึ่งพาตนเองทางความรู้ ดังนั้นการพิจารณาต่อแนวคิดการพึ่งพาตนเองทางความรู้จึงเป็นสิ่งสำคัญ ซึ่งหมายถึงการดึงความคิดออกจากแบบแผนความรู้วิชาการ หรืออาจแสดงถึงการปรับใช้ให้เหมาะสมสอดคล้องกับยุคสมัย เพื่อให้คนสามารถเลือกสรรสิ่งที่เรียกว่าความรู้ที่มีความหมายและความสำคัญต่อการดำรงชีวิต โดยคนในชุมชนและสังคมจะได้อยู่ในฐานะของการเป็นเพียงผู้รอคอยการกำกับจากผู้มีอำนาจจากภายนอก แต่วิธีคิดเช่นนี้เป็นสิ่งที่คนในสังคมจะต้องร่วมกันคิด ร่วมกันทำ ซึ่งมีใช่ทำหน้าที่ของชุมชนเพียงฝ่ายเดียว เพื่อที่จะดำรงชีวิตอยู่ในสังคมและพึ่งตนเองได้ แนวคิดการพึ่งพาตนเองทางความรู้จึงเป็นสิ่งสำคัญ ซึ่งหมายถึงการดึงความคิดออกจากแบบแผนทางวิชาการ หรืออาจแสดงถึงการปรับกระบวนการทัศน์ การศึกษาที่อาจจะนำความรู้ที่วางอยู่บนอุดมการณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นมาปรับใช้ให้เหมาะสมสอดคล้องกับยุคสมัย เพื่อให้คนสามารถเลือกสรรสิ่งที่เรียกว่าความรู้ที่มีความหมายและมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิต มีใช่หน้าที่ของชุมชนเพียงอย่างเดียว หากแต่การศึกษาเองจะต้องพิจารณาปรับเปลี่ยนตั้งแต่การผลิตความรู้ในแวดวงวิชาการ อันได้แก่ การผลิตความรู้การเรียนการสอนในสถาบันอุดมศึกษา ซึ่งต้องสร้างสรรค์ พัฒนาความรู้ให้มีความเหมาะสมสอดคล้องกับบริบทของสังคมไทย ดังนั้น

การศึกษาจึงมิได้มีความหมายแต่เพียงการศึกษาที่ยึดระบบโรงเรียน หากแต่การศึกษาคือ สรรพสิ่งที่คนในชุมชนและสังคมพิจารณาแล้วสิ่งนั้นจะนำไปสู่ความมั่นคงในการดำรงชีวิต ซึ่งลักษณะของการศึกษาจะเป็นอย่างไร ก็อยู่ที่การกำหนดสร้างของคนในสังคม อันจะนำไปสู่การดำรงชีวิตอย่างมีศักดิ์ศรี

ข้อเสนอแนะ

งานวิจัยนี้มีข้อเสนอแนะเชิงนโยบายเชิงการปฏิบัติและการศึกษาครั้งต่อไป ดังนี้

1. ในเชิงนโยบาย รัฐจำเป็นต้องสร้างกลไกบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นทั้งในและนอกระบบการศึกษา โดยตัวกลไกบูรณาการจะต้องมีระบบความสัมพันธ์แบบเท่าเทียมกัน
2. ในระดับของการปฏิบัติ ก่อให้เกิดการทบทวนกระบวนการสอนภูมิปัญญาในระบบโรงเรียน คือ ทำอย่างไรให้ความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นความรู้ที่ถูกรับรู้ว่ามีคุณค่าที่เท่าเทียมกับความรู้วิชาการที่สอนในโรงเรียน จึงจะทำให้ความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่นมีคุณค่าต่อการดำรงชีวิตของคนในสังคมได้อย่างแท้จริง
3. ข้อเสนอในการวิจัยครั้งต่อไป ควรมีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นในระบบการศึกษาในหลายลักษณะ เช่น การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นที่มีการบูรณาการความรู้แบบภูมิปัญญาที่มีคุณค่าเท่ากับความรู้วิชาการที่สอนในโรงเรียน การสร้างการมีส่วนร่วมระหว่างโรงเรียนและชุมชนในการจัดการเรียนรู้ แบบภูมิปัญญา

ท้องถิ่นที่คนชุมชนเป็นเจ้าของความรู้ร่วมกับโรงเรียนอย่างแท้จริง

กิตติกรรมประกาศ

บทความวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของผลงานวิจัยที่ศึกษาถึงการดำรงอยู่ของระบบความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่ในชุมชนและสังคมในระยะเวลาที่มีการปฏิรูปการศึกษา เพื่อให้คนในชุมชนและสังคมสามารถพึ่งตนเองทางความรู้ได้ ขอขอบคุณมหาวิทยาลัยทักษิณที่ให้การสนับสนุนด้านงบประมาณในการวิจัยครั้งนี้ ขอขอบพระคุณผู้รู้และผู้ให้ข้อมูลหลักทุกท่านที่ร่วมให้ข้อมูลอย่างเป็นกัลยาณมิตร รวมทั้งขอขอบคุณผู้ที่เกี่ยวข้องทุกท่านที่ช่วยให้งานวิจัยสำเร็จลุล่วงด้วยดี

เอกสารอ้างอิง

- [1] วิชัย วงษ์ใหญ่. (2521). *พัฒนาหลักสูตรและการสอน-มิติใหม่*. กรุงเทพฯ : ภาควิชาหลักสูตรและการสอน คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- [2] ไฉตพิทย์ เชื้อรัตนพงษ์. (2539). *การพัฒนาหลักสูตร : หลักการแนะแนวปฏิบัติ*. กรุงเทพฯ : ภาควิชาบริหารการศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- [3] วัฒนาพร ระงับทุกข์. (2545). *การจัดทำหลักสูตรสถานศึกษาตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544*. กรุงเทพฯ : พริกหวานกราฟฟิคจำกัด.
- [4] Taba, Hilda. (1962). *Curruculum Development : Theory and Practice*. New York : Harcourt & World,Inc.

- [5] Foucault, Michel. (1972) . *The Archaeology of Knowledge and the Dscourse on Language*. New York : Panthcon Book.
- [6] Sowell, Evelyn J. (1973). *Curriculum : An Integrative Introduction*. New Jersey : Frentice Hall.
- [7] ไชยรัตน์ เจริญสินโอสถ. (2540). *รัฐศาสตร์ บริการธุรกิจทฤษฎี : หนึ่งทศวรรษ รัฐศาสตร์แนววิพากษ์*. กรุงเทพฯ : วิชาษา.
- [8] Sibley, David. (1995) . *Geographis of Exclusion : Social and Difference in the West*. London : Routledge.
- [9] กรมวิชาการ. (2535). *หลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง 2533)*. กรุงเทพฯ : กระทรวงศึกษาธิการ.